

Dve tváre slovenskej modernizácie: 5 faktov o socializme, ktoré vás prinúti premýšľať

Slovenské dejiny druhej polovice 20. storočia sú v zajatí dvoch protichodných vnemov: opojnej vône čerstvo vyrobenej ocele, ktorá mala symbolizovať pokrok, a pachu strachu z nočného klepania na dvere, ktoré znamenalo koniec slobody. Socialistický režim postavil Slovensko pred grandióznu víziu industrializácie, no táto cesta k modernite nebola dláždená len betónom nových sídlisk, ale aj morálnym bankrotom a cynizmom moci. Ako historik a pozorovateľ sociálnych zmien sa pýtam: bola cena, ktorú sme zaplatili za premenu z agrárnej krajiny na priemyselnú baštu, skutočne adekvátne? Tu je päť kľúčových faktov, ktoré odhaľujú, že slovenský úspech mal aj svoju veľmi temnú, odvrátenú tvár.

1. Strategický kov za cenu zničenej doliny

Budovanie socialistického priemyslu sa neriadilo logikou trhu, ale ideologickým diktátom a snahou o vojenskú sebestačnosť. Najkrikľavejším príkladom tohto ekonomického nonsensu je výstavba hlinikárne v Žiari nad Hronom. Režim sa rozhodol postaviť gigantický podnik „na zelenej lúke“ v malebnej Žiarskej doline, hoci Československo nedisponovalo bauxitom ani inými surovinami potrebnými na výrobu hliníka. Rozhodujúca bola zaslepená snaha o nezávislosť pri výrobe strategického kovu pre zbrojársky priemysel.

Tento projekt demonštroval ideologickú slepotu voči prírode, ktorá bola vnímaná len ako pasívny zdroj určený na pokorenie proletariátom. Environmentálna daň bola devastujúca.

Dobové svedectvá túto absurditu potvrdzujú:

„Neboli tu zdroje surovín, z ktorých sa hliník vyrába... začalo ho vyrábať za takýchto zložitých podmienok, a to aj za cenu poškodenia životného prostredia.“

2. Akcia B: Keď „robotnícky štát“ kradol byty pre elity

Režim, ktorý sa pokrytecky zaklínal právami pracujúcich, v skutočnosti v 50. rokoch zorganizoval štátom posvätenú lúpež nehnuteľností známu ako Akcia B. Pod zámkou boja proti „triedne nepriateľským živlom“ a potreby vykonať „rozptýlenie nepriateľov ľudu“ boli stovky rodín z Bratislavy, Žiliny, Nitry či Komárna násilne vystahované do vyhnanstva v zaostalých pohraničných dedinách.

Skutočným cieľom však nebola spravodlivosť, ale prosté „prerozdelenie koristi“. Štát potreboval kvalitné bývanie pre novú kastu privilegovaných – armádnych dôstojníkov, príslušníkov bezpečnosti a straníckych funkcionárov. Zdeněk Mlynář, vtedajší vysoký funkcionár KSČ, neskôr vo svojich spomienkach priznal mrazivý cynizmus celého procesu: „Zhromaždil som materiál, z ktorého jasne vyplynulo, že ani jeden zabavený byt v záujme robotníckej triedy nedostal ani jeden robotník. Všetky boli pridelené dôstojníkom armády a bezpečnosti alebo funkcionárom komunistickej strany... Obete sa vyberali nie podľa triednych kvalít majiteľov, ale podľa kvality bytu.“

3. Kolektívizácia a zánik stáročnej roľníckej kontinuity

Socialistický valec nenávratne rozdrvil tradičný slovenský vidiek. Proces kolektívizácie – zakladanie JRD – nebol prejavom solidarity, ale výsledkom brutálneho nátlaku na roľníkov.

Tí boli násilím nútení vzdať sa pôdy, ktorú ich predkovia obrábali po generácie. Počiatková neefektívnosť a nízka disciplína v družstvách viedli k tomu, že ich štát musel roky umelo udržiavať pri živote masívnymi dotáciami.

Historický zlom nastal v 60. rokoch, kedy počet zamestnancov v priemysle prvýkrát v dejinách prevýšil počet pracujúcich v poľnohospodárstve. Tradičné dedinské domy z blata, hlíny a dreva so šindľovými strechami začali miznúť. Nahradili ich síce moderné poschodové domy s kúpeľňami a ústredným kúrením, no autentický život z dedín vyprchal. Z pôvodných chalúp sa stali objekty pre mestské „chalupárčenie“ a z miest vyrástli panelové sídliská – anonymné „noclahárne“. Tie síce vyriešili bytovú otázku pre tisíce mladých rodín, no za cenu zničenia historických jadier miest a straty sociálnych väzieb.

4. Menová reforma: Legálna lúpež a upevnenie závislosti

V roku 1953 štát vykonal jeden z najpodlejších útokov na vlastné obyvateľstvo – menovú reformu. Nešlo o ozdravenie ekonomiky, ale o vopred pripravenú lúpež, ktorá milióny ľudí pripravila o celoživotné úspory. Z hľadiska technológie moci išlo o geniálny, hoci zvrátený ťah.

Tým, že režim zbavil občanov finančných rezerv, eliminoval ich nezávislosť. Každý jednotlivec sa stal absolútne závislým od štátu a jeho výplaty. Táto reforma podkopala dôveru v menu, no dokonale splnila svoj politický účel: urobila z občanov vazalov režimu, ktorí si nemohli dovoliť odpor, pretože bojovali o každodenné prežitie.

5. Boj proti „buržoáznemu nacionalizmu“ a zmrazená federácia

Kým navonok sa hlásalo bratstvo, v skutočnosti bol slovenský hlas v spoločnom štáte systematicky umlčovaný. Akákoľvek požiadavka na rovnoprávne federatívne usporiadanie bola okamžite onálepkovaná ako „slovenský buržoázny nacionalizmus“. Tento termín slúžil ako univerzálny rozsudok.

Mnoho slovenských vzdelancov a dokonca aj komunistov, ktorí túžili po autentickerejšej správe vlastných vecí, skončilo vo väzeniach alebo pracovných táborech. Režim tak násilne zmrazil prirodzený emancipačný proces Slovákov, čím pod povrchom vytváral pnutie, ktoré neskôr zásadne ovplyvnilo naše moderné dejiny.

Záver: Modernizácia v tieni totality

Nemožno poprieť, že Slovensko sa počas socialistickej éry premenilo na modernú priemyselnú krajinu. Východoslovenské železiarne produkovali ohromujúcich 4 milióny ton ocele ročne, krajina bola kompletne elektrifikovaná a do domácností pribudli televízory a chladničky. Životná úroveň objektívne stúpila, hoci v porovnaní so západnou Európou stále výrazne pokrívavala.

Tragédiou tejto modernizácie však zostáva jej cena. S príchodom spotrebičov a ústredného kúrenia sa vytratil „občan“ a nahradil ho „poddaný“. Pokrok bol vykúpený likvidáciou vlastníckych práv, devastáciou životného prostredia a stratou osobnej slobody.

Dá sa budovať moderná spoločnosť na základoch, ktoré stoja na porušovaní vlastníckych práv a osobnej slobody, alebo bola táto cesta k pokroku od začiatku odsúdená na neúspech?

